

SOCIETATEA/ECONOMIA BAZATĂ PE CUNOAȘTERE

OSCAR HOFFMAN, ION GLODEANU

1. CE AR PUTEA FI SOCIETATEA CUNOAȘTERII?

Vom prezenta, pe scurt, câteva dintre caracteristicile de bază, pentru a insista asupra unor probleme de ordin socio-uman, mai puțin analizate în dezbaterile pe această temă.

1.1. **Societatea cunoașterii este acea etapă în evoluția societății capitaliste** care face din cunoaștere: **1.** resursa de bază; **2.** sursa principală a puterii, prestigiului și bunăstării; **3.** spațiul principal al generării și existenței locurilor de muncă; **4.** mijlocul de acțiune a principalilor noi actori sociali; **5.** zona principală a noilor conflicte sociale; **6.** baza tipurilor de decizie (guvernarea și managementul inovativ); **7.** modul de ființare a competiției (cunoașterea înseamnă inovare); **8.** criteriu al avuției naționale.

Pentru a putea delimita operațional societatea cunoașterii (postindustrială), D. Bell a propus o nouă sectorizare a economiei: **sectorul I:** exploatarea directă a naturii: agricultura, mineritul, silvicultura, pescuitul, vânătoarea; **sectorul II:** industria, împărțit în două subsectoare: **subsectorul „a”**, al industriei noi (electronica, producerea de calculatoare, roboți, mijloace automatizate, IT), **subsectorul „b”**, al industriei tradiționale; **sectorul III**, al serviciilor economice (transport, comerț, depozitare etc.), **sectorul IV**, al serviciilor sociale (sănătate, bănci, asigurări, turism etc.) și **sectorul V**, al serviciilor informatice (cercetare-dezvoltare, învățământ, colectarea și prelucrarea informației, managementul etc.).

1.2. **Din perspectiva „axului” tehnologico-profesional**, D. Bell definea societatea cunoașterii (postindustrială) ca fiind societatea în care majoritatea populației ocupate se află în sectorul serviciilor informatice (sectorul V) și în subsectorul „a” al industriei.

Societatea cunoașterii reprezintă o etapă în evoluția capitalismului, care a cunoscut patru stadii, conform tipului de economie:

– **cooperăția simplă** – prin care foștii meseriași au fost lipsiți de proprietate, au devenit salariați și au început să lucreze în cadrul unei fabrici, depunând aceeași muncă manuală cu uneltele ca pe vremea meseriilor;

- **manufactura** – când începe să se adâncească diviziunea internă (pe operații) a muncii, apărând profesiile specializate;
- **faza industrială** – a industriei mecanice;
- **economia bazată pe cunoaștere** („postindustrială”).

1.3. **Sub aspectul „axului” socio-profesional**, o societate a cunoașterii poate fi promovată și dezvoltată de **noii actori sociali**: profesori, cercetători, inventatorii de tehnologie, noii investitori în industriile cunoașterii, managerii, cu care se realizează parteneriatul public-privat, noii guvernanți – purtători ai noii viziuni despre societate etc.

Orice nou tip de societate este promovat de un grup de actori-cheie capabili și interesați în realizarea schimbărilor și înfrângerea rezistenței altor grupuri periclitare sau neîncrezătoare în acestea.

Societățile capitaliste de tip industrial au fost inițiate și aduse la maturitate de **(a)** investitorii interesați în înlocuirea muncii manuale din manufacturi cu munca la mașinile mecanice și **(b)** muncitorii pregătiți pentru activitățile specifice diviziunii muncii cu aceste mașini. Aceste două mari grupuri sociale au înlocuit treptat masa mare a țăranilor, a proprietarilor latifundiați ai agriculturii bazate pe mica producție de mărfuri și a proprietarilor de manufacturi.

Societatea capitalistă a cunoașterii aduce în centrul configurației socio-profesionale noi grupuri cu alte interese și capacități: **a.** „noua elită intelectuală” formată din profesori universitari, cercetători, manageri, consultanți etc.; **b.** „noua elită tehnologică”, în cadrul căreia se remarcă inventatorii de nouă tehnologie, creatorii „tehnologiilor de străpungere”, tehnologiile informației și ale comunicării, microtehnologiile, biotehnologiile, tehnologiile sociale etc.; **c.** noii investitori interesați în trecerea spre industriile automatizate-robotizate dar și – tot mai mult – spre cele personalizate, ale economiilor bazate pe cunoaștere; acești noi investitori pot intra în conflict deschis cu reprezentanții vechii industriei mecanice sau a celei profilate încă pe producția și consumul masificat; **d.** noii utilizatori ai „tehnologiei inteligente” (D. Bell), care sunt formați din muncitori superior calificați și care intră, adesea, în conflict cu muncitorii semicalificați (sau, chiar, necalificați) ai industriilor mecanice și serviciilor aferente; **e.** „noua elită sindicală” formată din oameni ce părăsesc modelul conflictual al relației salariat-patron și îmbrățișează modelele responsabilității sociale cooperatiste, ale „stakeholder”-ilor (deținătorilor de interese) și ale parteneriatului; **f.** „noile elite ale guvernării” care înlocuiesc practicile tradiționale ale așa-zisei „concuranțe libere” și a statului „arbitru” și trec spre politicile și practicile statului „garant al intereselor publice” și promotor al tranziției spre noua economie și dezvoltare durabilă; **g.** noii consumatori, care-și elaborează cerințele pe criteriile stilului de viață.

Doar în măsura în care acești noi actori sociali vor avea „câmp liber” de acțiune, va fi posibilă trecerea spre noua societate și economie a cunoașterii.

Neînțelegerea acestei noi configurații socio-profesionale poate deveni un factor principal al blocării schimbării. Uneori, la noi în țară, acțiunile strategice

sunt deficitare, prin aceea că dorim să realizăm noua societate și economie a cunoașterii bazându-ne prioritar pe vechii actori-cheie ai societății industriale. Tranziția spre societatea cunoașterii are câștigătorii și perdanții săi, fapt ce generează o dinamică adesea conflictuală a schimbării.

1.4. Pe structura de bază socio-ocupațională specifică unei societăți capitaliste, structurile socio-profesionale cunosc modificări radicale și o nouă mobilitate profesională, teritorială și instrucțională.

Apar **profesiile de străpungere**, care reprezintă noile activități cu care „se pătrunde” în zone noi economice: profesiile legate de tehnologiile informatice, în special cele „inteligente”, nanotehnologiile, tehnologiile sociale, biotehnologiile etc.

Urmează **profesiile de dezvoltare**, care preiau rezultatele create de primele profesii și le generalizează în sistemul economic (reprezentând trecerea de la invenție spre inovare): producătorii de calculatoare, soft, roboți, sisteme automate, noi materiale etc.

Profesiile de susținere sunt cele care oferă piața (consumul productiv) pentru produsele celor două tipuri de activități: utilizatorii profesioniști de IT, de noi materiale în construcție și producerea de tehnologie, managerii de execuție etc.

Profesiile tradiționale legate de activități rutiniere, servicii pentru gospodăria cu caracter noninovativ.

Societatea/economia cunoașterii are la bază noi modele de mobilitate, unele profesii sunt în „expansiune”, altele în restrângere sau chiar dispariție, apare o „migrație” a muncii, din anumite ramuri sau subramuri spre altele.

1.5. Societatea cunoașterii și noua sa economie bazată pe cunoaștere **nu diminuează rolul industriei**, ci doar conduc spre transformarea acesteia. D. Bell folosea metaforic sintagma „evoluei ca așezarea foilor unei cepe”, înțelegând că fiecare tip de civilizație (agricol, industrial, postindustrial – al cunoașterii) se bazează pe cel anterior, depășindu-l.

Este evident că, în societatea cunoașterii, oamenii vor avea nevoie de îmbrăcăminte, hrană, locuințe, medicamente, mijloace de deplasare, bunuri de uz casnic, calculatoare etc., toate acesta fiind produse ale industriei. Serviciile (sectoarele III și IV) nu vor putea diminua rolul industriei de tip nou, ce va „încărca” produsele cu noi servicii.

Noua industrie va marca trecerea de la activitățile bazate pe factorii tradiționali, pământ, muncă, capital, spre *o nouă structură care poate fi descrisă ca producție inovativă bazată pe cunoaștere și capital* (Manufacture. A Vision for 2020, European Commission, Belgia, 2004, p. 13).

Deși creșterea rolului serviciilor este benefică, UE atrage atenția asupra faptului că *o economie bazată doar pe industriile de servicii nu va supraviețui pe termen lung [...] Transformarea industriei este o necesitate. Pentru a face față competitivității, provocărilor privind mediile și aspectele sociale, un efort concertat va fi necesar pentru a transforma industria europeană de la una axată intensiv pe resurse materiale spre una de tip intensiv cognitivă, ca un sector*

inovativ capabil să atingă și să mențină libertatea tehnologică și de producție pe piața globală (Ibidem, p. 5).

Pericolul „dezindustrializării” trebuie, de pe acum, contracarat, printr-o strategie vizând trecerea spre o nouă industrie competitivă și aptă a satisface superior necesitățile umane.

1.6. **Pe „axul” instituțional**, va fi necesară conceperea și realizarea unui nou tip de sistem instituțional.

Sistemul instituțional actual al societăților de tip industrial are în centrul său întreprinderea, ce domină asupra unor instituții specializate și unifuncționale: învățământul „produce” specialiști, iar cercetarea „produce” cunoaștere.

Noul sistem instituțional **ar trebui** să aibă în centrul său unitățile de cercetare-dezvoltare, învățământ, colectarea – prelucrarea – difuzarea informației, să coreleze instituții multifuncționale și multidisciplinare prin clustere, rețele de cooperare eterogenă, alianțe strategice etc.

Noul sistem instituțional al societății cunoașterii necesită noi tipuri de instituții și de relații.

Unitățile de cercetare-inovare se cer a fi multifuncționale, îmbinând funcția lor de bază (cercetarea-inovarea) cu celelalte funcții (pregătirea oamenilor și producția), la fel instituțiile de învățământ și întreprinderile. Pe de altă parte, întreprinderile trebuie modernizate cu noile „tehnologii inteligente” pentru a putea fi beneficiarii rezultatelor unităților de cercetare-inovare și învățământ.

Schimbarea sistemului instituțional presupune noi tipuri de organizații și relații. O anumită clasificare interesantă a acestora (I. Nonaka) distinge:

– **organizații net exportatoare de cunoaștere**: instituțiile de cercetare, universități, firmele de consultanță, unități de culegere – prelucrare – difuzare a informației etc.;

– **organizații exportatoare de cunoaștere**, dar care au ca funcționalitate și folosirea „internă” a cunoașterii: mari întreprinderi cu unități proprii de cercetare-dezvoltare, dar și unele I.M.M. „intensiv cognitive” (cele producătoare de soft, de exemplu), unele laboratoare, incubatoare etc.

– **organizații importatoare de cunoaștere**: întreprinderi high-tech care asimilează cunoaștere și tehnologie avansată, spitale, servicii din sectoarele III și IV etc.;

– **organizații autarhice**, care produc pentru necesități proprii cunoașterea necesară: întreprinderile tradiționale care-și rezolvă problemele producției standardizate și cu ciclul îndelungat de viață al produselor etc.;

– **organizații rutiniere**, care practică o activitate care nu necesită cunoaștere nouă: I.M.M. de tip meșteșugăresc – în special în satele țării noastre, mici firme de servicii pentru populație etc.

În corelarea acestor tipuri de organizații, pot apărea și „organizații virtuale”, care unesc, prin Internet, numeroase unități economice între care circulă cunoașterea și produsele. Un tip deosebit de eficace îl reprezintă „rețelele eterogene de cooperare”, care grupează, pe baza unor reglementări juridice de tip nou, unități de

diverse tipuri, cum sunt universități, institute și laboratoare de cercetare-dezvoltare, întreprinderi, bănci, firme de desfacere, furnizori etc., în jurul unor proiecte.

2. PROBLEME SOCIO-UMANE ÎN SOCIETATEA CONTEMPORANĂ

Ceea ce este esențial în analiza, evaluarea și, cu deosebire, în orientarea activităților legate de evoluția societății cunoașterii se referă la ceea ce am putea denumi **viața în societatea cunoașterii**.

2.1. Societatea cunoașterii a debutat prin evoluția sa spontană, prin acțiuni inițiate de actori sociali care nu aveau nici măcar înțelegerea propriilor lor preocupări. Sesizarea caracterului de noutate a tipului de procese și efecte s-a realizat treptat și după ce schimbările au fost declanșate.

Prima referire la „noile” realități au fost datorate lui Peter F. Drucker, care, în 1958, a pus în evidență schimbările fundamentale în structura populației ocupate, și anume, că specialiștii au devenit cel mai mare grup legat de munci bazate pe cunoaștere, complementar cu scăderea profesiilor care necesită muncă fizică, evidențiind ceea ce se cheamă „frângerea tendințelor”, concluzionând că, prin aceasta, *cunoașterea – mai mult decât munca sau capitalul – devine rapid resursa centrală și cea mai productivă a societății noastre*.

Teoria societății cunoașterii se datorează lui D. Bell care, încă în 1964, sublinia că *societatea postindustrială este o societate în care elementul predominant nu mai este întreprinderea (afacerea), ci ceva în care intelectualul este predominant [...] majoritatea instituțiilor societății va constitui un vast dispozitiv de conglomerate de universități, instituții de cercetare, corporații de cercetare*.

În 1973, D. Bell dă celebra sa lucrare *The Coming of Post-industrial Society*, în care sublinia necesitatea trecerii de la o procesualitate spontană, empiric divizată, spre o promovare bine fundamentată teoretic și axiologic.

2.2. Ce a generat această schimbare spontană a tendințelor de organizare socială? Răspunsul imediat este: **competiția** a găsit în cunoaștere o resursă mai importantă de asigurare a succesului pe piață față de resursele clasice. Dar, am menționat, primele „industrii bazate pe știință” au existat din a doua jumătate a secolului XIX, fără a genera noua economie. Competiția bazată pe cunoaștere a generat o nouă „axă” de restructurare prin **tehnologiile intelectuale**, care reprezintă o „substituire a judecăților intuitive de către algoritmi (reguli de rezolvare de probleme)” [Bell, p. 29]. **Algoritmul** este noua formă a cunoașterii, el poate fi *încorporat într-o mașină automată, program de computer, set de instrumente bazate pe formule statistice și matematice, tehnici statistice și logice care sunt folosite în corelație cu complexitatea organizată, sunt căi de formalizare a unui set de reguli de decizie* [Ibidem, p. 29].

2.3. Cunoașterea capabilă să genereze reguli de decizie este cea care a declanșat trecerea spre societatea cunoașterii. Dar tocmai în acest domeniu s-a

manifestat și **vulnerabilitatea economiei cunoașterii**: elaborarea acestor reguli de decizie poate conduce la mari greșeli sociale, atâta timp cât ele nu sunt „controlate” de **regulile morale**.

Această vulnerabilitate a unei mari puteri de acțiune lăsată la discreția **factorilor spontani ai piețelor, caracterizate printr-o serie de limite și imperfecțiuni**, se cere avută în vedere și limitată, pe cât posibil. **Aceasta este o primă problemă socio-umană.**

2.4. Societatea cunoașterii schimbă radical zona conflictelor sociale posibile. *Astfel, **proiectul societății preindustriale reprezintă un joc față de natură**, resursele sale fiind obținute din industriile extractive și supuse legilor veniturilor în scădere și a productivității reduse; **proiectul societății industriale este un joc față de natura fabricată**, care reprezintă un control asupra relațiilor om-mașină și folosește energia pentru a transforma mediul natural într-un mediu tehnic; **proiectul societății postindustriale este un joc între oameni**, în care o **tehnologie intelectuală**, bazată pe informație, se dezvoltă alături de tehnologia mașinistă* [Bell, p. 116].

Noile conflicte sociale se bazează pe **puterea specialiștilor** (noile „elite” ale societății), pe capacitatea lor de a fundamenta, direct sau imediat, cele mai importante decizii care privesc întreaga societate și la care oamenii nu au acces.

De aceea, se impune trecerea de la evoluția spontană, necontrolată, care poate da sorți de izbândă celui mai tare (nu și, necesar, celui mai bun) spre o dezvoltare supusă unor restricții valorice. *Uniunea Europeană se confruntă cu o schimbare de ansamblu rezultată din globalizare și provocările noii economii conduse prin cunoaștere. Aceste schimbări afectează fiecare aspect al vieții oamenilor și necesită o transformare radicală a economiei europene. Uniunea trebuie să modeleze aceste schimbări într-un mod consistent cu **valorile și conceptele societății** și, de asemenea, în perspectiva viitoarei lărgirii* [Presidency Conclusions. Lisbon European Council, 23 and 24 March 2000, punctul 1].

2.5. Trecerea de la o evoluție spontană spre una „modelată” implică intervenția a **doi factori importanți**: guvernanta și noul management inovativ, altfel spus, **părăsirea liberalismului clasic** – al politicilor de *laissez faire* – și trecerea la politici în care instituțiile democratice ale societății civile și ale statului să participe direct la buna orientare a schimbărilor.

Guvernanta (*governance*) nu se confundă cu **guvernarea** (*government*), implicând participarea societății civile la exercitarea puterii, modul în care este folosită puterea dată de către cetățeni, măsura în care interesele diferitelor grupuri sociale sunt luate în considerare. *Cinci principii fundamentează buna guvernare [...]: **transparența, participarea, claritatea, eficiența și coerența**. Fiecare principiu este important pentru instituirea unei guvernante mai democratice* [European Governance. A White Paper, p. 10].

Antreprenoriatul, definit ca fiind managementul inovativ, reprezintă pentru organizații ceea ce guvernanta este pentru ansamblul unei societăți. *Antreprenoriatul*

reprezintă o stare de spirit și un proces în scopul de a crea și dezvolta o activitate economică prin îmbinarea asumării riscului, creativității și/sau inovației printr-un management eficace în cadrul unei organizații noi sau existente [Green Paper. *Entrepreneurship in Europe*, p. 6].

Din punctul de vedere al „vieții în societatea cunoașterii” problemele guvernantei și ale antreprenoriatului capătă o dimensiune importantă specifică. În fapt, nu este vorba de „guvernanță” și „antreprenoriat”, sau – mai generic – de „cunoaștere”, ci de **grupurile sociale**, actorii, care performează activitățile legate de acestea. Societatea condusă prin „antreprenoriat” este, în fond, cea condusă de **antreprenori**. *Antreprenorii sunt conducătorii economiei de piață și realizările lor asigură societatea cu bogăție, locuri de muncă și diversitatea alegerilor pentru consumatori* [op. cit., p. 7]. Tot așa, economia condusă prin cunoaștere (sintagma nou folosită) vrea să atenționeze asupra rolului major al celor care produc și folosesc cunoașterea. După cum arăta M. Foucault, toate relațiile sociale exprimă și o **relație de putere**.

2.6. Societatea bazată (condusă) prin cunoaștere aduce o schimbare majoră a sistemelor de putere. În fluxul unitar al îmbinării sale cu **procesele de globalizare**, trecerea spre societatea cunoașterii marchează o **nouă zonă de conflicte sociale**, latente și evidente. Puterea pe care o capătă – în fapt – grupurile sociale „producătoare de cunoaștere” este, ea însăși, un spațiu social conflictual. Cunoașterea implică – mai întâi – grupurile sociale de finanțare a acestei activități. Dacă nevoia de cunoaștere este o cerință general umană, ea nu este, automat, în interesul oricărui grup social.

Instituționalizarea cunoașterii este – mai întâi – un proces politic, fiecare tip de putere acceptă și, complementar, poate respinge anumite componente ale cunoașterii, și apoi unul economic, deoarece cunoașterea costă tot mai scump.

Grupurile diversificate ale „elitelor cunoașterii” pot fi și ele în conflict, interesele prioritare de cunoaștere ale cercetării de străpungere, cercetarea „în necunoscut” și cea fundamentală (cea care dezvoltă zonele de cunoaștere puse în evidență de eșalonul de străpungere) cedează treptat locul intereselor de piață ale cercetării aplicative și de dezvoltare tehnologică.

Utilizatorii potențiali ai cunoașterii, grup în care antreprenorii au o putere deosebită, pot dicta pe piață asupra oportunităților de cunoaștere. Uneori aceștia sunt și cei prezenți în primul grup, alții nu. Între aceste grupuri de actori și în interiorul lor pot apărea bariere sociale ce blochează procesele de trecere spre societatea cunoașterii. Lăsate să evolueze spontan, relațiile dintre acești actori pot rămâne determinate de interesele stricte ale „spațiului de putere” pe care-l stăpânesc.

De aceea, noul liberalism caută să aducă corecturi sociale proceselor de piață. Printre acestea, se cere a pune în evidență **două aspecte**:

Coordonarea tranziției de la societatea industrială spre cea a cunoașterii, pe baza **modelului social** al dezvoltării specific european. *Oamenii sunt bunul principal european și trebuie să reprezinte punctul central al politicilor Uniunii. A investi în oameni și a dezvolta un nou stat al bunăstării activ și dinamic va fi de*

importanță crucială atât pentru a plasa Europa în economia cunoașterii, cât și pentru a asigura că apariția noii economii nu va accentua problemele sociale existente ale șomajului, excluziunii sociale și sărăciei [Presidency Conclusions. Lisbon European Council, 23 and 24 March 2000, punctul 24].

Coordonarea organizațiilor prin cerințele **responsabilității sociale corporative**. Majoritatea definițiilor *responsabilității sociale corporative* o descriu ca reprezentând un concept prin care companiile integrează interese sociale și față de mediu în operațiile de afaceri și în interacțiunile lor cu stokeholderii (**deținătorii de interese**) pe baze voluntare [Green Paper. Promoting A European Framework for Corporate Social Responsibility, p. 1].

Ceea ce caracterizează situația actuală se referă, printre altele, la o **decuplare** marcantă între procesele de globalizare și cele de trecere spre societatea cunoașterii din punctul de vedere al desfășurării lor.

Tranziția spre societatea cunoașterii se desfășoară în contextele interne ale statelor, fapt ce permite dirijarea lor pe baza unor criterii ale democrației, echității și coeziunii sociale (vezi cazul UE).

Procesele de globalizare privesc relațiile dintre state, dar în contextele internaționale democrația și echitatea intervin în mai mică măsură.

Există instituții specializate, puternice și eficiente care să dirijeze – în tot mai mare măsură – procesele interne ale trecerii spre societatea cunoașterii spre alternative democratice, cu diferențe de la țară la țară. Nu există însă instituții care să țină sub control globalizarea, proces în care domină relațiile de putere.

De aceea, tranziția spre societatea cunoașterii este afectată negativ direct de globalizare, marile puteri economico-politice promotoare ale globalizării fiind, de regulă, și cele care au ponderea principală în puterea cunoașterii.

2.7. U.E. evidențiază un așa-numit **paradox european** privind cercetarea-inovarea. Acest paradox se formulează astfel: *deși UE reprezintă o forță majoră de cercetare, adesea în vârful științei, este deficitară în transferul acestor rezultate în inovare și performanță economică [Helping Companies to Reinvent Themselves, în revista „Euroabstracts”, 2003, nr. 3, p. 10].*

Așa cum au arătat studiile UE, acesta este un paradox aparent, care ascunde o realitate și o mentalitate necesar a fi dezvăluite.

Mentalitatea greșită constă în credința că știința generează prin sine însăși inovarea, omițându-se barierele sociale multiple existente, pe de o parte, între diferiții actori sociali care acționează pe parcursul proceselor – de la învățământ, cercetare științifică, cercetare tehnologică, invenție, finanțare, inovare industrială, desfacere, piață etc. – și, pe de altă parte, rolul deosebit al guvernării în crearea mediului favorabil inovării și competitivității.

Explicația acestui paradox sub aspectul social-economic constă în modelul economic european în care predomină întreprinderile mici și mijlocii (cu până la 250 salariați), care reprezintă 99,8% din totalul firmelor și asigură locuri de muncă la circa 2/3 din forța de muncă. Această structură economică – cu multe

avantaje sociale – generează și marile greutăți ale **transferului** de la cercetare spre firme și piață.

O problemă esențială a creării unei economii bazate pe cunoaștere și competitive se referă tocmai la cerința găsirii unui sistem de transfer adecvat UE. *Aceasta înseamnă că noi trebuie să creăm un cadrul politic coerent care să unească cercetarea, competiția, comerțul, fiscalitatea, angajarea și alte domenii pentru a stimula antreprenoriatul și inovarea* [Ibidem, p. 10].

Noile teorii economice abordează problemele inovării și creșterii luând în considerare rolul statului în condițiile limitelor piețelor (*market failures*).

Economia bazată pe cunoaștere evidențiază rolul deosebit al **cunoașterii tacite**, cea existentă „în capul oamenilor”, exprimată în pregătire, abilități, motivații, valori împărtășite, experiențe etc., pe care mecanismele piețelor nu le poate diviza. *Dezvoltarea societăților cunoașterii și a industriilor cunoașterii generează o mai mare importanță cunoașterii tacite, care reprezintă un factor crucial pentru competitivitatea firmelor* [Learning from Economists, în „Euroabstracts”, 2004, nr. 2, p. 6].

Conceptul de „economie” se modifică, considerând cercetarea și inovarea ca un aspect esențial al economiei, nu ca un „factor” care ar acționa din afara sa. Pe aceste noi viziuni economice, fragmentarismul infrastructurii economice și al actorilor sociali se cere înlocuit prin noi modalități ale **managementului cunoașterii**, care să creeze structuri economice noi: clustere și rețele eterogene de cooperare, alianțe strategice și legături între cercetare – finanțare – producție – piață. *Intervențiile guvernamentale trebuie, de asemenea, să se concentreze asupra cerinței de a face piețele mai eficiente. Aceasta necesită un sistem de reglementare potrivit, care să monitorizeze politicile macroeconomice și cele care promovează competiția și să asigure o suficientă ofertă de capital de risc* [Ibidem, p. 6].

Managementul cunoașterii – definit ca reprezentând *colectarea, folosirea și diseminarea sistematică a cunoașterii în cadrul unei organizații, în scopul de a îmbunătăți performanțele și competitivitatea acesteia* [Managing our Minds, „Euroabstracts”, 2004, nr. 2, p. 7] – devine un instrument esențial în conceperea și realizarea economiei cunoașterii.

Crearea „zonei europene a cercetării și inovării” urmărește să instituționalizeze o nouă relație între factorii promotori ai societății cunoașterii în dimensiunile sale competitive.

2.8. Noul sens al transferului.

Conceptul de „transfer” suferă modificări fundamentale. În societatea de tip industrial transferul se caracterizează prin:

a. Elementele transferabile au, în principal, caracter material și exprimă fazele diverse ale prelucrării substanței prin consum de energie. Astfel, transferul „poartă” substanța materială de la materia primă, la subansambluri și produsul final. În acest caz, *output*-ul unui „pol” al transferului este ușor convertit în *input* pentru alt pol.

b. Cunoașterea este încorporată în elementele transferabile, încât nu presupune, decât în mică măsură, transfer de cunoaștere tacită.

c. Blocajele în calea transferului sunt mult mai reduse, căci actorii sociali care promovează transferul fac parte din același spațiu social (întreprinderi industriale de furnizare a materiilor prime și energiei și de prelucrare a lor).

Fără a realiza transferul, activitatea unui „pol” nu are finalitate și, deci, nu produce bunuri și servicii folositoare.

Transferul în economia cunoașterii capătă noi caracteristici:

a. Elementele transferului au o natură diferențiată: personal calificat, deținător de cunoaștere tacită, cunoaștere explicită produsă de unitățile de cercetare, tehnologii noi create de unitățile de invenție și dezvoltare tehnologică, produse finite ale industriilor, servicii cognitive ale organizațiilor intermediare de consultanță, marketing, specializare de personal etc.

b. Cunoașterea care stă la baza noului transfer este despărțită de produsele în care ar trebui încorporată, încât transferul de cunoaștere tacită joacă un rol esențial. Abilitățile (*know how*) cerute de economia cunoașterii presupun oameni specializați în organizații diferențiate, care nu pot „circula” așa de ușor precum circulă substanța materială, de la materia primară, subproduse și produse finite.

c. Actorii sociali care realizează transferul sunt prezenți în spații sociale diferite, au interese specifice, activități și mentalități diverse, care nu se presupun reciproc cu necesitate. Actorii din învățământ își pot considera realizată funcția și interesele lor dacă au produs absolvenți bine pregătiți, fără a se interesa de măsura în care ei pot fi angajați.

Actorii din cercetare se consideră obligați a crea cunoaștere, fără să se considere răspunzători de măsura în care aceasta este sau nu folosită și folositoare unităților de dezvoltare tehnologică și producere de invenții. Fabricile produc bunuri și servicii subordonate exigențelor piețelor și nu cerințelor „polilor din amonte” (învățământ, cercetare, invenții), încât procesele inovative nu se cuplează automat de producerea cunoașterii.

Iată de ce economia cunoașterii schimbă radical modul de abordare a transferului. Teoriile și practicile „clasice” ale transferului, bazate pe trecerea liniară de la producătorii de cunoaștere spre creatorii de noi tehnologii (invențiile) și, ulterior, spre producători s-au dovedit ineficiente.

În primul rând, cunoașterea costă scump și este sursa principală a puterii, încât este greu a se presupune că firmele vor ceda gratuit stocul lor de cunoaștere, inclusiv de invenții și nouă tehnologie, fără a primi un avantaj în schimb. Cercetările – dezvoltarea – inovarea realizate prin fonduri publice pot fi difuzate gratuit, dar ele reprezintă o parte din produsele inovative ale economiei bazate pe cunoaștere.

În al doilea rând, presupunându-se această cedare a avantajelor competitive bazate pe cunoaștere în mod gratuit, întreprinderile nu sunt, toate, de același nivel de înzestrare tehnologico-umană, așa că multe firme, cu deosebire IMM, nu au capacitatea de a asimila și folosi cunoașterea, inclusiv invențiile și noile tehnologii

sau procedee tehnice. Pentru ca transferul să acționeze, se cer două condiții prealabile: **1.** producătorii de cunoaștere să creeze „produse” transferabile, apte a fi asimilate și folosite în alte tipuri de activități și **2.** utilizatorii să aibă capacitatea de a aplica și transforma *input*-ul primit în noi produse, la rândul lor transferabile mai departe, până spre piață.

În al treilea rând, trebuie să se țină seama de un factor esențial: cunoașterea se exprimă, cu deosebire, în forma sa tacită. Cunoașterea tacită nu poate fi transferată decât prin trecerea deținătorilor săi de la o organizație la alta. În acest fel, fără asigurarea unui personal de specialitate bine pregătit și deținător a ceea ce se cheamă *know how* (*savoir faire*), transferul de cunoaștere este inefficient.

În aceste condiții, UE promovează noi tipuri de transfer care să elimine, pe cât posibil, barierele anterior evidențiate.

Clusterelor, alianțelor și, cu deosebire, rețelele eterogene de cooperare se dovedesc mai eficace.

Rețelele eterogene de cooperare [Oscar Hoffman, *Întreprinderea în tranziție*, Editura Lumina Lex, 2000, partea a III-a] au capacitatea de a introduce relații de cooperare, alături de cele de competiție, instituite pe principiul „competiției cu sumă pozitivă”, care unesc principalii „poli” de transfer în activități comune. O nouă legislație este necesară pentru a reglementa noile tipuri de proprietate intelectuală „colectivă”. Cu deosebire, se cer schimbări profunde în profilul și activitatea organizațiilor care participă la aceste rețele.

Cunoașterea pe care se va clădi noua economie nu poate fi asimilată de întreprinderile tradiționale, bazate pe tehnologiile, mecanice. Noua întreprindere este ea însăși proiectată și edificată pentru a avea nevoie de cunoașterea nouă și a avea capacitatea de a o aplica. Reproiectarea întreprinderii presupune o nouă infrastructură tehnologică axată pe IT, biotehnologii, nanotehnologii, procedee capabile să asimileze cunoașterea transferabilă creată „în amonte”.

Un nou sistem instituțional presupune, astfel, noi tipuri de instituții capabile să ofere baza unor noi tipuri de relații.

2.9. Cunoașterea – un nou factor al inegalităților sociale.

Societatea capitalistă ființează pe baza unor mecanisme complementare – cu ponderi diferite în țări și contexte diverse: producerea și reproducerea inegalităților economico-sociale, pe de o parte, și promovarea și consolidarea (tendențială) a egalității politice, juridice, pe de altă parte. Complementaritatea lor asigură, în contexte specifice, **excluderea inechităților sociale**, adică a inegalităților economico-sociale care ar încălca egalitatea politică și juridică. De exemplu, există o inegalitate de venituri care exprimă o egalitate a indivizilor de a participa la repartitia pe principiul „la muncă egală – venituri egale”. Deoarece oamenii sunt inegali atât din punctul de vedere al înzestrării lor fizice și intelectuale, cât și din cel al eforturilor depuse, o egalizare a veniturilor obținute din activitatea inegală depusă ar fi o injustiție. Tot așa însă, ar fi o injustiție ca la munci egale să se dea recompense inegale.

Problema se complică atunci când o privim sub **aspectul său dinamic**. Inegalitatea resurselor muncii generează o inegalitate a statuturilor sociale și în raport cu o inegalitate în situația familială. Ca atare (a se vedea studiile lui Raymond Boudon), apare o **inegalitate de șanse** în ceea ce privește „soarta” oamenilor, accesul la bunurile și serviciile oferite de societate. Inegalitatea de șanse generează o **inechitate socială structurală**, care nu mai depinde de eforturile personale și pe care statul democrat caută s-o atenueze prin politicile de securitate socială și asistență socială.

Caracterul inegal și imperfect al acțiunii mecanismelor de piață poate accentua această inegalitate structurală, căci din **competiția imperfectă** iese, uneori, învingător cel mai tare și nu cel mai bun.

Societatea cunoașterii apare ca o **posibilitate** de creștere a șanselor sociale și, deci, de reducere a inegalității **sociale structurale**, prin **democratizarea accesului la cunoaștere**.

Inegalitatea pe baza nașterii (castele) nu putea fi depășită. Inegalitatea pe baza averii creează unele posibilități de mobilitate socială, dar reduse și cu caracter individual. Inegalitatea pe baza cunoașterii face ca straturile sociale superioare să devină mai penetrabile. Democratizarea accesului la învățământ, în paralel cu politicile sociale de sprijinire a copiilor cu venituri mai reduse de a putea frecventa învățământul, în special cel superior, face ca resursa cunoașterii să fie accesibilă unor categorii tot mai largi ale populației. **În măsura în care** societățile devin mai bogate și modernizate, inegalitățile de șanse se reduc din punctul de vedere al proceselor de **mobilitate socială ascendentă**.

Dar, complementar acestor procese de reducere a unor tipuri de inegalități, se creează contextul structural al altor inegalități: cele produse de însuși gradul diferit (inegal) al fundamentării locurilor de muncă pe cunoaștere. Și în societatea cunoașterii va exista o mare diferențiere a locurilor de muncă în raport cu necesitatea de cunoaștere. Studiile făcute și în SUA arată o inegalitate a remunerațiilor în raport cu ramurile economice (industriile *high-tech* față de cele tradiționale), cu mărimea întreprinderilor (în IMM salariile sunt mai mici față de întreprinderile mari), cu sectorul economic (salariile în serviciile productive – comerț, transport, sunt inferioare celor din industrie) etc.

Aceste **inegalități bazate pe cunoaștere** vor genera, în continuare, probleme sociale capabile a se transforma în conflicte.

O altă linie de inegalități bazate pe cunoaștere se adâncește pe plan internațional. Confluența tranziției spre societatea cunoașterii cu procesele de globalizare, care se desfășoară, încă, necontrolat pe plan internațional, tinde să împartă lumea în țări cu acces la cunoaștere și țări marginalizate, fie ele chiar bogate. În locul dependenței țărilor slab dezvoltate industrial de marii producători, se creează o nouă dependență – mai greu de descifrat și evitat –, față de țările ce dețin monopolul cunoașterii.

Rezolvarea acestei noi „falii” constituie o urgență, înainte ca ea să genereze noi tipuri de războaie.

3. CU CE CUNOAȘTERE VOM CREA SOCIETATEA CUNOAȘTERII?

3.1. „Deficiențele” cunoașterii

Aceasta reprezintă o problemă de o mare acuitate practică. Există un **paradox al cunoașterii** ce se formulează astfel: deși susținem că avem numeroase lacune în cunoașterea lumii, folosim doar parțial stocul cunoașterii disponibile. Explicația acestui paradox comportă diferite aspecte.

Așa cum am văzut, teoriile critice (deconstructiviste) arată că în procesul cunoașterii (chiar al celei științifice) pot apărea erori.

O primă deficiență, datorată filosofiei moderne, constă în modul de a concepe cunoașterea științifică drept o „reflectare” obiectivă, cât mai „exactă”, bazată pe fapte „pozitive”, experimental verificabile și măsurabile. Prin aceasta, modelul socio-cultural al „modernității” a generat o dublă ruptură, între știință și filosofie, pe de o parte, și între acestea și religie, pe de altă parte.

Această ruptură este dăunătoare. Nu este vorba de negarea diferențelor dintre științe, filosofie și religie, ci de modul de a gândi această diferențiere ca o izolare a acestor „domenii” ale cunoașterii.

„Raționalitatea” științei nu se opune „spiritului filosofic” și nici „viziunii religioase” promovate de Biblie. Ruptura amintită a dus la „scientism”, la absolutizarea valorilor specifice științelor, la izolarea lor de restul valorilor și normelor culturii. Știința a fost interpretată uneori ca independentă de viziunile filosofice, considerate „abstracții”, un demers „neutru axiologic” („pozitivismul”), ca o „unealtă” de promovare a „Adevărului” independentă de folosirea sa (benefică sau malefică).

Ruptura științelor și filosofiei de religia promovată de Biblie a sărăcit demersul cunoașterii de marile semnificații ale acesteia, de răspunsurile fundamentale date întrebărilor: „cine suntem?”, „de unde venim?”, „ce trebuie să facem?”.

Știința a fost ruptă de marile valori ale moralei, de fundamentarea sa pe principiul *iubește pe aproapele tău ca pe tine însuși*.

Prin aceasta, omul de știință a fost conceput ca neavând nici o responsabilitate asupra a ceea ce creează și a modului în care creația sa este folosită de către politicieni sau practicieni.

Cu o asemenea „cunoaștere” noua economie poate căpăta alternative malefice (societățile „programate” – A. Touraine; societățile elitocrației – D. Bell; societățile „cablate”; societățile „la distanță”, în care relațiile interumane sunt înlocuite de cele dintre om și calculator – Isaac Asimov etc.).

Societatea cunoașterii, făcând din cunoaștere principala sursă a puterii, necesită un nou tip de cunoaștere, care să asigure o unitate între diferitele tipuri de valori și norme axate pe principiile responsabilității umane. A cunoaște înseamnă a dezvălui – în primul rând – însăși sensul acesteia: un mijloc al cărui scop este buna constituire a vieții umane.

Și astfel, știința își revizuieste sensul său: cunoașterea este doar **mijlocul** adecvat pus la dispoziția oamenilor în **scopul** de a-și construi viața pe valorile fundamentale ale omului.

Fără fundamentul filosofic al cunoașterii, inclusiv cel al filosofiei bazate pe principiile Bibliei, afirmațiile științei devin lipsite de semnificație. De exemplu, fizica „vorbește” de legi, dar conceptul de lege este fundamentat doar de gândirea filosofică, așa cum conceptele de cauzalitate, realitate, cunoaștere sunt discutabile în sfera filosofiei.

O altă mare deficiență se referă la **modelul** procesului social al cunoașterii, și anume **fragmentarizarea sa**. Această fragmentarizare, care contrazice caracterul complex și unitar al lumii, comportă diverse aspecte particulare:

a. Ruptura dintre diversele „forme” ale cunoașterii, cu deosebire dintre cunoașterea rațional-științifică și cea morală, vorbindu-se de un „adevăr” obiectiv, neutru axiologic, lipsit de implicațiile „subiectivității” umane, care ar putea fi folosit pe căi diverse (morale sau imorale) de care omul de știință nu este răspunzător. Azi, conceptul de știință se rediscută, subliniindu-se că ea reprezintă un mod de satisfacere a necesităților umane prin producere de cunoaștere. Așadar, cunoașterea este rezultatul științei, dar nu epuizează **scopul și menirea sa**.

Știința este un element component culturii și ființează în unitate cu aceasta. În calitate de construcție umană, știința nu are o raționalitate în sine, ci în natura generală a activității umane. Rabelais spunea: **știința fără conștiință reprezintă ruina sufletului.**

b. Ruptura din „interiorul” științei, mai întâi între așa-zisele științe ale naturii și tehnice, pe de o parte, și cele socio-umane, pe de altă parte, uitându-se că știința în ansamblul său este o creație socio-umană. În acest caz se confundă „natura” științei (o creație umană în scopul necesităților umane) cu obiectul diverselor discipline.

c. Diferențierea exagerată între diversele „discipline”.

Subaprecierea așa-ziselor „științe socio-umane” lipsește omul de înțelegerea subiectului și obiectului științei, care nu pot fi despărțite de om. Științele naturii implică perspectiva socio-umană, tot așa cum științele socio-umane necesită luarea în considerare a faptului că omul este și o ființă a naturii, iar societatea nu poate fi înțeleasă fără apelul la natură.

„Obiectivizarea” științei, excluderea elementelor de subiectivitate din conținutul său duce la „mitificarea” acesteia, la transformarea sa într-un instrument al Adevărului nediscutabil. Știința cuprinde în ea toată subiectivitatea specifică oricărei activități umane și ea trebuie privită cu **încredere**, dar și **critic**.

3.2. Noul model al cunoașterii

Noul model socio-cultural al cunoașterii va menține, evident, specializarea științelor (procesul de diferențiere a cunoașterii pe noi discipline chiar va continua), dar va adăuga teza fundamentală a unității cunoașterii, a corelației dintre discipline, a existenței unor limite în cadrul fiecărei discipline care vor trebui compensate prin evidențierea unor principii cognitive și axiologice unificatorii, comune întregii realități (și elaborate prin efortul comun al științelor, filosofiei și religiei).

Omul de știință nu va putea să acționeze, să-și însușească și, cu deosebire, să producă, decât într-un domeniu particular al cunoașterii, dar va trebui format astfel

încât să aibă clar că „domeniul” său de cercetare este o „fațetă” a unei realități complexe și unitare.

Pregătirea sa pe „domenii” va fi completată cu cea pe „câmp”, corelațiile principale ale domeniului cu alte „fațete”, ale realului, și cu practica muncii în cooperare cu alți specialiști din alte „domenii” conexe ale „câmpului” și ale „fațetelor”, care acoperă cerințe practice ale specialistului. De exemplu, un economist va colabora cu sociologii, psihologii, ecologiștii, eticienii etc., care oferă complementaritatea înțelegerii comportamentelor umane în activitatea economică. Dar economistul va colabora „în interior” cu diferiții specialiști în economie (manageri, marketing, finanțe, comerț etc.) și „în exterior” cu specialiștii care vor completa cunoașterea domeniului (filosofi, medici, juriști, tehnologi, ingineri etc.).

Cooperarea între diferitele discipline ale științei și domenii ale culturii presupune formarea unor actori sociali de tip nou.

O deficiență a tipului de cercetători, ce se mai menține și astăzi, constă în interesul scăzut pentru aplicarea în viață a rezultatelor activității lor.

Societatea cunoașterii impune, așadar, o reconsiderare a modului de a concepe, produce și folosi cunoașterea. Erorile și limitele actuale ale cunoașterii se cer a fi dezvăluite pentru a nu transforma cunoașterea, cu deosebire știința, într-un mit.

Societatea cunoașterii presupune acel stadiu al cunoașterii, care ajunge la înțelegerea necesității autorefecției critice și a responsabilității sociale, a celui ce produce noua resursă principală a dezvoltării.

Noul model al cunoașterii – în curs de elaborare – va schimba, cu deosebire, sistemul de putere din mecanismele sociale ale producerii cunoașterii și instituționalizării sale.

Noile paradigme ale cunoașterii se impun printr-un proces de confruntare, adesea acut, între actorii sociali aflați în poziții diferite în relațiile de putere.

Așa cum arătase M. Foucault, puterea este o relație reciprocă, asimetrică, dinamică ce caracterizează toate relațiile sociale. Vechea paradigmă a modelului de cunoaștere este reprodusă, de multe ori, prin procesele de învățământ și cercetare însele. Ruptura spre noul model al cunoașterii necesită nu doar o simplă discuție teoretică (oricât de importantă ar fi aceasta), ci actorii sociali aflați în pozițiile puterii cu atribute și pregătirea necesară de a impune instituționalizarea a noi principii de construire a cunoașterii socialmente recunoscute și reprodusă. Principiul *teach the teachers (a învăța pe cei ce vor învăța pe alții)* este un instrument al realizării rupturii în învățământ. Noua paradigmă se generează prin conjuncția unor forțe din „interiorul” și „exteriorul” cunoașterii.

Modelul nou socio-cultural al cunoașterii va fi o **invenție** majoră care, prin difuzarea societală, va **inova** sistemul instituțional al cunoașterii.

Noile măsuri luate și la noi în țară cu privire la desfășurarea învățământului superior sunt pași importanți în instituirea noului model.

În afara schimbărilor privind structurarea cunoașterii, noile modele (în elaborare) prevăd o nouă configurație valorică-comportamentală.

Civilizația europeană (inclusiv cea americană, australiană) de tip creștin a cunoscut, istoricește, două mari izvoare: cel biblic și cel grecesc. Uneori, cuplarea acestora nu se realizează armonios. Renașterea și filosofia modernă s-au bazat pe principiile elenice *Omnia sunt mensura* și de aici principiul *Cunoaște-te pe tine însuși*. Grecii antici nu aveau ce să învețe de la zeii lor, care se purtau la fel ca oamenii, de aceea principiile lor morale s-au bazat doar pe comandamente raționale. Raționalismul lui Descartes pornește și el tot de la omul luat ca atare: *Mă îndoiesc, deci cuget, cuget, deci exist*. Raționalismul este benefic doar în măsura în care se îmbină cu principiile certitudinii extraindividuale, ale credinței în valorile morale supraindividuale (nu extraindividuale), societale.

Principiul *Iubește pe aproapele ca pe tine însuși* conduce spre o altă concluzie practică: cunoașterea omului, în general, necesită cunoașterea semnificației sale existențiale, de aici principiul a *cunoaște omul înseamnă a te apropia de marile adevăruri și certitudini ale credinței*.

Nu există o contradicție între raționalismul științei, bazat pe îndoiala metodică, și cel al religiei, bazat pe certitudinea credinței, ci o complementaritate absolut necesară legată de două tipuri de demersuri umane.

Cunoașterea fără cercetare este moartă, devine o dogmă periculoasă, dar și fără certitudinile credinței, ea devine relativizată și periculoasă prin negativismul său.

Noile modele ale cunoașterii, de care are nevoie omul în societatea cunoașterii, impun o reevaluare a ceea ce este cunoașterea însăși.

Îndoiala raționalistă se îmbină cu discernământul moral („copacul cunoașterii binelui și răului”) și responsabilitatea individuală ce sunt certitudini.

Fără certitudinile de discernământ și responsabilitate, îndoiala (metodică a raționalismului) devine nihilism și duce la „ruina sufletului”.

Educația pentru cunoaștere implică o mare responsabilitate a învățământului – adevăratul „punct de sprijin” pentru ca „pârghia” cunoașterii să poată schimba societatea. Iar cercetarea trebuie să alimenteze învățământul cu tot ce este nou în „dezvelirea” realității și inventarea a noi principii de gândire și acțiune.

Ajungem la **concluzia** că trecerea la societatea cunoașterii implică, în primul rând, **o nouă viziune** despre cunoaștere, o preocupare deosebită de a vedea **cu ce cunoaștere am putea crea o societate în care omul să fie mai fericit**.

3.3. „Dilema” cunoașterii.

În calitatea sa de resursă principală, care nu poate, însă, înlocui resursele materiale, cunoașterea are o serie de caracteristici specifice „față de celelalte „lumi de consum”¹.

1. Bunurile materiale își uzează valoarea lor de întrebuințare prin utilizare, astfel încât își diminuează și valoarea. Cunoașterea, dimpotrivă, își sporește valoarea prin sporirea gradului său de utilizare. Cu cât un produs cognitiv (teorie, cunoștință, know-how, soft) este mai mult folosit (capătă o utilizare mai

¹ Bell, D., *op. cit.*

generalizată și permanentă), cu atât își mărește recunoașterea societală, devine mai căutat și, prin aceasta, își sporește valoarea de întrebuințare și valoarea.

2. Această caracteristică tinde să favorizeze libera circulație a cunoașterii, transferabilitatea, asimilarea sa de către întreprinderile importatoare de cunoaștere (I. Nonake).

3. Pe de altă parte, cunoașterea costă scump și, ca principală sursă a competitivității, „produce” câștiguri tot mai mari. Această caracteristică tinde să îngrădească libera circulație a cunoașterii (sub diferitele sale ipostaze, cunoștințe, invenții, know-how, cunoaștere tacită, încorporată în oameni, instrumente de cercetare, softuri etc). Prin aceasta, dreptul de proprietate intelectuală capătă o importanță tot mai mare față de dreptul la proprietatea materială, devenind o frână în libera circulație a cunoașterii și în transferul acesteia.

Rezolvarea acestei „dileme”, a publica sau a apăra secretul, ocupă un loc central în politicile economice actuale.

La limitele intrinseci ale stocului social de cunoaștere, cu care ar trebui să edificăm societatea cunoașterii, se adaugă limitele extrinseci ale socializării cunoașterii.

„Dilema” cunoașterii – accentuată de globalizarea concurenței – poate fi rezolvată prin corijarea limitelor piețelor, pe baza politicilor sprijinite de organismele democratice ale guvernării și, în mod curent, prin sistemele de cooperare (clustere, alianțe și, cu deosebire, rețelele de diverse tipuri).

4. ROMÂNIA ÎN TRANZIȚIA SPRE SOCIETATEA CUNOAȘTERII

4.1. Să cunoaștem ce se petrece în lume.

Primul deziderat constă în necesitatea cunoașterii aspectelor teoretice și a experiențelor (UE cu deosebire), legate de tranziția spre societatea cunoașterii. De multe ori, sintagma „societatea cunoașterii” este greșit decodificată, redusă la ideea folosirii cunoașterii sau doar a IT, ceea ce evident, generează și măsuri ineficiente.

De exemplu, se caută a se introduce cât mai multe calculatoare în școli, în timp ce există școli fără canalizare, fără construcții corespunzătoare, fără cadre didactice, cu deosebire la sate. Se reduc, de asemenea, cerințele trecerii spre noua economie a cunoașterii la subvenționarea unor cercetări fără a se asigura o schimbare radicală atât a infrastructurii tehnologice a întreprinderilor (trecerea la o tehnologie nonmecanică), cât și a tipului de cercetare (cercetări axate pe promovarea inovațiilor de tip nou, inovații cu avantaje competitive).

Nu se cunosc suficient experiențele legate de noi instrumente de acțiune cum sunt, clusterelor, rețelele eterogene, rețelele informaționale ale UE etc., ceea ce generează nefolosirea unor oportunități puse la dispoziție de UE și care ne-ar oferi mari avantaje.

Nu se cunosc suficient unele concepții în metode de lucru legate de managementul cunoașterii, managementul bazat pe competențele negociate, managementul schimbării și inovării, managementul legat de sporirea valorii adăugate prin servicii în industrie etc.

Nu se iau în considerare noile contexte ale piețelor, care conduc la aplicarea unor noi politici bazate pe intervenția statului democrat și a unor organizații ale societății civile spre corijarea limitelor și imperfecțiunilor piețelor și trecerea de la o tranziție spontană spre una dirijată pe baza cunoașterii și selecția unor alternative dezirabile, benefice.

4.2. O strategie clară și bine conturată.

Programele de acțiune, elaborate de-a lungul timpului, de diferitele guverne, se axează pe „strategii sectoriale”, fără să existe o strategie de ansamblu, națională, explicită și bine construită care să precizeze:

Ce tip de societate dorim să creăm ca alternativă în cadrul societății cunoașterii, avându-se în vedere actualul caracter al economiei noastre (cu o populație rurală de circa 47% și una ocupată în agricultură de peste 25 %)? Ce strategie vom alege? Vom căuta a aplica măsuri de trecere spre societatea-economia cunoașterii doar după ce vom asigura o maturizare a economiei de tip industrial, ceea ce ar mări decalajul nostru față de țările din UE, sau vom încerca a trece spre noua economie pornind direct de la actuala situație, căutând să realizăm o economie a cunoașterii, cu un sector agricol mai mare, dar adecvat potențialului actual al cunoașterii, și tehnologiei (agriculturii ecologice cu gospodării medii ca mărime)?

A doua variantă necesită o strategie specială care se cere explicit formulată și făcută în mod sigur accesibilă, prin concentrarea resurselor pe alte direcții decât în primul caz.

După ce vom face un studiu serios asupra capacității (scenariu de tipul SWOT) de a aplica a doua variantă, evidențiind punctele forte de care dispunem, slăbiciunile, oportunitățile și riscurile, vom putea formula o strategie realistă, nu doar dorită.

4.3. Care ne sunt prioritățile?

Precizând ce fel de economie putem edifica, pe diversele orizonturi de timp, vom căuta să vedem cum ne cuplăm de procesele de tranziție pe plan global și, cu deosebire, în UE pentru a realiza o **integrare competitivă**.

4.3.1. În acest sens, în lumina experiențelor și programelor UE, ar trebui să considerăm ca fiind de importanță strategică învățământul, cercetarea, alimentația, sănătatea și apărarea.

Societatea – economia cunoașterii presupun un nou loc și rol al învățământului și cercetării care să concentreze o parte tot mai mare a populației ocupate și să asigure crearea PIB prin produse intensiv cognitive, față de cele bazate intensiv pe resurse materiale.

Învățământul și cercetarea nu mai sunt „servicii”, în care se consumă resurse, și nici „factori” care acționează exterior economiei, ci sectoare esențiale ale economiei în care se produce bogăția.

După ce am stabilit tipul economiei pe care l-am putea și ar fi de dorit a-l realiza, vom deține criteriile necesare pentru a vedea prioritățile concrete din sfera economiei.

4.3.2. Ce ramuri, subramuri și produse vom fi capabili a produce în mod competitiv? Cu ce tip de tehnologie vom asigura competitivitatea în aceste domenii selectate? În ce ordine (în timp) vom schimba infrastructura tehnologică a economiei, deoarece nu ne va fi accesibil a introduce noile tehnologii simultan peste tot?

4.3.3. Care ramuri ale cercetării și inovării vor fi prioritare? Pentru că nu putem da aceeași atenție (consum de resurse) pentru toate disciplinele științifice și pe toate nivelurile (cercetare de străpungere, fundamentală, aplicativă științifică și tehnologică).

4.3.4. Ce specializări principale va structura sistemul nostru de învățământ? Pornindu-se atât de la cerințele practice, cât și de la tradițiile și capacitățile existente.

4.4. Cum să pregătim tranziția?

Obiectivele menționate necesită o pregătire a condițiilor necesare realizării lor.

4.4.1. **Pregătirea umană** este pe prim plan. Complementar a ceea ce va putea realiza învățământul, ca factor principal al tranziției „dirijate” prin cunoaștere, se cer pregătiți oamenii care se află, de pe acum, în diferitele sectoare de activitate.

Experiența UE arată că lipsa de pregătire a oamenilor poate deveni un factor principal al rezistenței la schimbare, ca urmare a lipsei de informare asupra efectelor posibile, pozitive și negative, ale schimbărilor proiectate.

În plus, aplicarea măsurilor preconizate ale schimbării necesită o pregătire a celor care vor realiza practic aceste măsuri.

Cursuri de tipul învățare – cercetare – acțiune sunt necesare a fi sprijinite de către marile instituții de învățământ și cercetare, ca o formă eficientă de pregătire continuă.

Aceste cursuri ar trebui să atragă, drept „cursanți”, cadrele de conducere din întreprinderi și să îmbine activitățile didactice cu cele de cercetare și cu activitățile practice de schimbare dirijată.

4.4.2. **Pregătirea organizațională** se cere proiectată în raport cu specificul acesteia. Unitățile de cercetare și cele de învățământ trebuie să fie capabile a oferi „produse transferabile” spre întreprinderi, iar întreprinderile să aibă nevoie de „cunoaștere încorporată” în noi tehnologii și produse.

Un nou sistem organizațional se cere a fi pus în discuție în țara noastră. Cum este mai eficient a organiza cercetarea? În cadrul învățământului, al economiei sau în mod autonom? Ce relație instituțională se potrivește mai bine, cercetarea academică sau cea departamentală? Cum putem sprijini formele noi de corelare (clustere, alianțe strategice, rețele) a învățământului, cercetării, întreprinderile și piața?

4.4.3. **Pregătirea tehnologică.** Întreprinderile noastre nu oferă, în general, piață pentru rezultatele învățământului și cercetării. Posedând o înzestrare tehnologică depășită ca tip (o tehnologie mecanică) și nivel de modernitate, întreprinderile noastre nu posedă nici resurse financiare de a asimila tehnologiile noi și nici de a sprijini cercetarea în acest domeniu. Marile întreprinderi cu capital străin au centrele de cercetare în străinătate, în cadrul firmelor „mamă”, în timp ce

întreprinderile cu capital preponderent autohton nu au resurse pentru a finanța activitatea de cercetare.

Soluția constă, în principal, în aplicarea experienței și principiilor politicii industriale de corelare directă a cercetării și economiei. Ar putea să se discute dacă cercetarea aplicativă își are locul în cadrul Ministerului Educației sau al Ministerului Economiei și Comerțului.

Fondurile pentru transfer tehnologic de care dispune Ministerul Educației și Cercetării reprezintă un instrument financiar deosebit de important, care ar trebui direcționat pe baza unui program bine conceput privind realizarea priorităților în domeniul economic și prin care să se stimuleze proiectele de cercetare-transfer-inovare, în conformitate cu strategia de ansamblu și sectorială.

4.4.4. Pregătirea managerială. Managementul cunoașterii – definit ca reprezentând *Generarea de valoare din bunurile intelectuale ale unei organizații*², presupune folosirea tehnologiei informației, dar exprimă, în principal, o altă semnificație: *Managementul cunoașterii este condus, în principal, de oamenii din organizație și nu de către programe abstracte*³.

Din această perspectivă, managementul cunoașterii se ocupă cu procesele care au loc între oameni pentru transformarea cunoașterii (din forma sa abstractă, ideatică) în valori, prin medierea unui nou tip de comportament uman (diferit de cel bazat pe transferarea substanțelor în bunuri și servicii).

4.4.4.1. Elementul central al noilor comportamente specifice managementului cunoașterii (MC) este dat de managementul competențelor negociate.

Dacă pentru managementul tradițional, resursele erau capitalul, munca, pământul, în MC resursele de bază devin capitalul uman și capitalul de risc (investit în cercetare – dezvoltare – inovare).

La rândul său, capitalul uman este definibil prin nivelul de cunoștințe (tacite), abilități (*know-how*) și competențe⁴.

La rândul lor, competențele pot fi private sub trei aspecte: **a.** competențele posedate, care exprimă ansamblul de abilități, experiență, calificări profesionale, valori însușite etc., pe care le are un individ, indiferent dacă le folosește și cât le folosește; **b.** competențe atribuite, date de responsabilitățile primite de oameni din partea conducerii managerilor, prin obligațiile presupuse de postul ocupat; **c.** competențe negociate, rezultate din negocierea dintre salariați și conducere, pe baza sistemului de ofertă și cerere propus de salariați, pe de o parte, și oferte și cererea conducerii, pe de altă parte.

În managementul tradițional (taylorist), relațiile dintre salariați și conducere (management) se reduce la cele privind execuția dispozițiilor primite ierarhic, în raport cu organigrama, ceea ce exclude negocierea.

² *Creating Value from Knowledge*, din revista „Cordis-focus”, seria *Technology Opportunities Today*, European Communities, 2004, nr. 2, p. 37.

³ *Ibidem*, p. 37.

⁴ *Le développement des compétences dans les PME*, Commission Européenne, 2003, p. 11.

Managementul cunoașterii implică, cu necesitate, participarea activă a personalului, căci acesta, posedând cunoștințe, abilități, valori însușite, experiențe legate de munca independentă și de mai marea responsabilitate, este un „partener” și nu un simplu executant. Salariatul de acest tip poate veni cu inițiative, propuneri de modificare a activităților, angajamente de asumare a noi responsabilități, observații critice asupra organizării muncii etc. Acestea se supun negocierii, pe principiul cerere-ofertă, conducând la „exploatarea superioară a cunoașterii”.

Managementul competențelor negociate se pretează a fi aplicat cu deosebire în așa-zisele „organizații intensiv-cognitive”, care funcționează prioritar pe baza „bunurilor intangibile”, cu deosebire exprimate în capitalul uman, programe, rețele virtuale, stocuri de cunoștințe, brevete, licențe, mărci înregistrate etc., cum ar fi institutele de învățământ și cercetare, firmele producătoare de soft, unitățile de sondaje și publicitate, firmele de mass-media, întreprinderile high-tech etc.

4.4.4.2. O altă componentă a MC se referă la folosirea **echipelor de management** („coaching”).

Aceste echipe, formate din specialiști din diverse discipline științifice și specialități (medici, economiști, ingineri, sociologi, psihologi, juriști, esteticieni, ecologi etc.) în raport cu specificul activității firmelor, au menirea să asigure o cooperare care să înlăture efectele negative ale fragmentarizării cunoașterii.

Echipa de „coaching” operaționalizează MC, aducând în organizații o cunoaștere cât mai variată și unitară sub aspectul scopului și mijloacelor folosite.

4.4.4.3. La nivel organizațional, managementul cunoașterii se exprimă, cu precădere, prin **competențele organizaționale**, definibile ca reprezentând modalități de valorizare și valorificare a oportunităților, reale sau virtuale, și riscurilor din contextele organizaționale, pe care managementul le transformă în avantaje competitive specifice.

Modelul elaborat de Edward E. Lowler asupra organizațiilor intensiv-cognitive are în vedere *organizațiile bazate pe competențe*⁵.

Organizațiile bazate pe competențe adoptă structurile neierarhice, flexibile, rezultate din negocierea competențelor individuale și care „specializează” organizațiile în câteva competențe-nucleu (*core-competencies*). Aceste „competențe-nucleu” reprezintă domeniile în care o organizație poate oferi maximum din „exploatarea” cunoașterii și este sau candidează pe piață la o poziție de frunte, chiar de lider.

Alături de competențele-nucleu se dezvoltă o serie de „competențe de sprijin”, care au menirea de a „aproviziona” competențele-nucleu cu resursele necesare. Astfel, o competență-nucleu de creare a computerelor personale se corelează cu o competență de sprijin cum ar fi producerea de subansambluri, elaborarea de programe încorporate (*firm*), pe baza cărora va funcționa hardul,

⁵ Lowler, Edward E., *From Job-Based to Competency-Based Organizations*, în „Journal of Organizational Behaviour”, 1994, nr. 15 (a se vedea Oscar Hoffman, *Management. Fundamente socioumane*, București, Editura Victor, 1999, p. 32).

procurarea de materiale speciale necesare hardului, relațiile cu furnizorii care asigură unele subansambluri etc.

Fără competențele de sprijin, nu pot funcționa cele de tip nucleu. În cazul în care firma externalizează unele activități de sprijin (cercetarea, crearea de subansambluri etc.), competențele de sprijin se concentrează asupra activităților de aprovizionare și relații cu furnizorii.

Complementar competențelor-nucleu și celor de sprijin corelate, unele firme mai promovează o serie (redușă) de competențe-auxiliare. Competențele auxiliare se referă la domenii de activitate secundară, uneori doar potențiale, latente, folosite de firmă în cazul în care are o serie de dificultăți în succesul pe piață cu unele competențe-nucleu. Este chiar posibil ca, în cazuri extreme, să se renunțe la vechi competențe-nucleu sau unele sau să se transforme. Tocmai acest fapt caracterizează flexibilitatea și marea putere de adaptare și „contraofensivă” a organizațiilor bazate pe competențe.

Organizațiile bazate pe competențe, sub aspectul lor dinamic, sunt, în același timp, organizații bazate pe dezvoltarea competențelor, activitate definită ca reprezentând *măsurile luate de o întreprindere pentru a dezvolta baza sa de competențe*⁶. Această activitate poate să se realizeze pe două căi: **a.** dezvoltarea bazei de competențe a propriilor resurse umane; **b.** obținerea de noi competențe din exterior prin angajarea de noi salariați deținători de „cunoaștere” tacită, cumpărarea de servicii de consultanță, cooperarea cu unități de învățământ și cercetare etc.

Evident, realizarea acestor cerințe va fi dificilă pentru noi, dar eforturile se cer, de pe acum, concentrate în această direcție.

Pregătirea managerială presupune, pentru început, **formarea formatorilor** pe principiul *teach the teachers (a-i învăța pe profesori)*. Ceea ce am spus cu privire la pregătirea umană (2.4.1) se referă, cu precădere, la pregătirea managerilor.

Studiile realizate și în UE au arătat că slaba pregătire a managerilor reprezintă un important factor de blocare a proceselor de tranziție spre noua economie a cunoașterii, atât ca urmare a lipsei de cunoștințe și abilități necesare, cât și a fricii generate de posibilitatea de a-și pierde posturile.

În țara noastră, se simte necesitatea formării unor aptitudini practice manageriale, începând cu **dezvoltarea culturii manageriale (antreprenoriale)**, ceea ce presupune crearea unei **noi viziuni despre afaceri** bazate pe însușirea riscului, combinată cu descifrarea corectă a situației existente, deschiderea spre permanenta inovare, capacitatea de cooperare multidisciplinară și multiinstituțională, aplicarea principiilor responsabilității sociale corporatiste și, cu deosebire, îmbinarea competențelor de specialitate cu cinstea și respectul legilor.

De pe acum, o asemenea preocupare se cere a fi avută în vedere.

Totodată, învățământul superior trebuie să acorde o atenție mai mare formării acestor aptitudini practice manageriale, a culturii antreprenoriale, a **dorinței de a iniția afaceri personale** și nu doar de a fi salariat.

⁶ *Le développement des compétences dans les PME*, p. 9.